

Ірина Лисенко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Визначено мотивацію процесу кластеризації на різних ієрархічних рівнях економічних систем. Проведено розрахунок та здійснено групування регіонів України за рівнем кластеризації та інтегративності.

Ключові слова: кластер, регіон, конкурентоспроможність, рівень кластеризації

Определена мотивация процесса кластеризации на различных иерархических уровнях экономических систем. Проведен расчет и осуществлена группировка регионов Украины по уровню кластеризации и интегративности.

Ключевые слова: кластер, регион, конкурентоспособность, уровень кластеризации

The motivation of clustering process at different hierarchical levels of economic systems is determined. The calculation is carried and grouping of regions of Ukraine in terms of clusterization level and integrativity is performed.

Keywords: cluster, region, competitiveness, the level of clusterization

Постановка проблеми. Сучасні процеси розвитку світової економіки характеризуються посиленням конкуренції регіонів та окремих територій.

Розуміння сутності територіальної конкуренції, оволодіння методами підвищення конкурентоспроможності регіонів та територій стало актуальним для національних, регіональних і місцевих органів влади.

В умовах глобалізації кластерна модель соціально-економічного розвитку регіону є найоптимальнішою, яка впродовж останнього десятиріччя перетворилась на провідну концепцію світової економіки.

Кластеризація змушує проводити самоаналіз стану економіки регіону, за допомогою якого регіон отримує можливість перспективного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання процесів кластеризації знайшли відображення у роботах значної кількості вчених. Зокрема в працях М. Енрайта, М. Портера, С. Розенфельда, Б. Буркинського З. Варналія, М. Войнаренка, В. Захарченка, С. Соколенка, та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на нашу думку на сьогодні у наукових працях недостатньо повно розкрито питання розвитку процесів кластеризації економіки регіонів. Крім того, особливої уваги потребує визначення реального стану процесів кластеризації, готовності суб'єктів господарювання різних форм власності до створення прогресивних організаційно-економічних структур – кластерів як у виробничій, так і невиробничій сферах.

Метою статті є дослідження процесів кластеризації економіки регіонів на основі їх соціально-економічного розвитку.

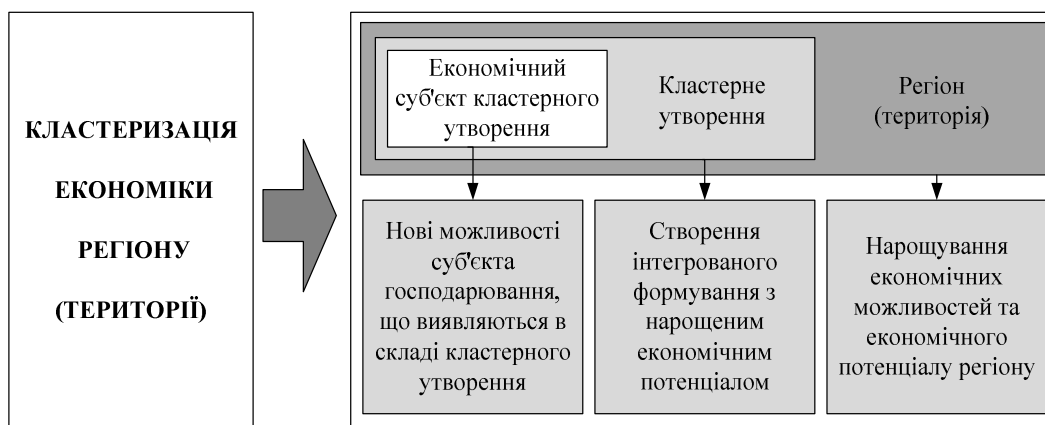
Виклад основного матеріалу. Підвищення ефективності національної економіки пов'язане з оптимізацією економічних зв'язків суб'єктів господарювання, що спонукає до пошуку найбільш раціональних форм організації виробничих процесів.

Виникають ефективні організаційно-економічні структури – кластери, які реалізують нові схеми господарських зв'язків, що дозволяє економно використовувати ресурси, уникати бюрократичних перепон у розв'язанні важливих господарських проблем, забезпечувати більш вільний доступ до нових ідей і технологій, суттєво підвищувати конкурентоспроможність підприємств – учасників кластерного утворення. Україна підійшла до нового етапу реформування економіки, який розпочинається з регіонів, де формуються нові підходи до організації більш ефективних виробничих зв'язків, створюються прогресивні виробничі системи, здатні реалізувати пріоритетні завдання, які стоять перед кожним регіоном та країною в цілому.

Кластерний підхід до реалізації економічних зв'язків суб'єктів господарювання дозволяє більш повно використати наявний виробничий потенціал кожного підприємства та регіону для вирішення нагальних проблем, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності національної економіки.

Нарощування економічних можливостей підприємства у складі кластерного утворення здійснюється при наявності економічних ресурсів, які є у його розпорядженні, та умов внутрішнього і зовнішнього середовища, які дозволяють використати ці ресурси для досягнення цілей розвитку як підприємства, так і кластера.

Кластеризація здійснює позитивний вплив на збільшення економічних можливостей як економічного суб'єкта, що входить до кластерного утворення, так і самого кластера та регіону в цілому, де реалізуються властивості систем – ефект емерджентності, синергетичний ефект і ряд інших, які сприяють зміцненню економічного потенціалу та економічних можливостей (рис. 1).

Рис.1. Мотивація процесу кластеризації на різних ієрархічних рівнях економічних систем

На нашу думку, реалізація економічних можливостей суб'єкта господарювання у межах кластерного утворення виявляється у нарощуванні фінансово-економічних результатів його діяльності. Тобто формування кластера відбувається на основі інтересів його потенційних учасників (рис. 2).

ІНТЕРЕСИ ПОТЕНЦІЙНИХ УЧАСНИКІВ КЛАСТЕРНОГО УТВОРЕННЯ	
УЧАСНИКИ	ІНТЕРЕСИ
Органи влади	- розв'язання соціально-економічних проблем розвитку територій, регіонів та країни в цілому, підвищення їх конкурентоспроможності
Виробничі підприємства	- економія всіх видів ресурсів, стабілізація техніко-технологічного та економічного розвитку, нарощування обсягів виробництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, збільшення прибутку
Фінансово-кредитні установи	- залучення та обслуговування надійних економічних суб'єктів, безпека капіталовкладень, підвищення прибутковості фінансово-кредитних операцій
Постачальники ресурсів	- забезпечення стабільного попиту на продукцію, підвищення надійності взаємовигідних виробничих відносин, своєчасна оплата
Науково-дослідні установи	- впровадження результатів наукових досліджень, отримання замовлень на створення нової техніки та прогресивних технологій, одержання коштів на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт
Навчальні заклади	- забезпечення проходження практики студентами та працевлаштування випускників. Орієнтація підготовки кадрів на потреби конкретних підприємств та установ регіону
Підприємства виробничої інфраструктури	- затребуваність їх виробничих потужностей та потенціалу для забезпечення виробничого процесу, отримання стабільного прибутку
Інформаційні та рекламні бюро	- отримання замовлень на постачання необхідної інформації та рекламування готової продукції, що забезпечує прибуток
Споживачі	- отримання якісної продукції за доступними цінами, підвищення якості життя широких верств населення
Соціальна сфера	- успішне функціонування та стабільний розвиток. Зайнятість населення. Створення умов для задоволення соціальних потреб. Сприяння реалізації програми соціально-економічного розвитку регіону

Рис. 2. Інтереси потенційних учасників кластерного утворення

Дослідження процесів кластеризації регіонів можна здійснити за такими показниками:

1) Коефіцієнт кластеризації регіону ($K_{кр}$) показує рівень кластеризації економіки регіону:

$$K_{кр} = \frac{\sum_{i=1}^n N_{ку}}{\sum_{j=1}^m N_{сзр}}, \quad (1)$$

де $\sum_{i=1}^n N_{ку}$ – загальна кількість кластерних утворень в регіоні;

$\sum_{j=1}^m N_{сзр}$ – загальна кількість суб'єктів господарювання в регіоні.

2) Коефіцієнт інтегративності процесу кластеризації ($K_{ин}$), показує частку підприємств регіону, охоплених кластеризацією:

$$K_{ин} = \frac{\sum_{k=1}^s N_{сз}^к}{\sum_{j=1}^m N_{сзр}}, \quad (2)$$

де $\sum_{k=1}^s N_{сз}^к$ – загальна кількість суб'єктів господарювання, що входить в кластерне утворення;

$\sum_{j=1}^m N_{сзр}$ – загальна кількість суб'єктів господарювання в регіоні.

На основі вихідних даних табл. 1, формул 1 і 2 визначені коефіцієнт кластеризації регіону ($K_{кр}$) та коефіцієнт інтегративності процесу кластеризації ($K_{ин}$).

Групування регіонів України за рівнем коефіцієнта кластеризації та рівнем коефіцієнта інтегративності наведено на рис. 3, 4.

Щоб ефективно функціонувати, кластерне утворення повинно постійно розвиватися, статичний стан будь-якого об'єкта, як свідчить практика, призводить до розпаду кластерів. Необхідно змінювати та розширювати інструменти фінансової і майнової підтримки кластерних ініціатив.

Перспектива сталого функціонування та розвитку кластерних утворень пов'язана в першу чергу з активізацією інноваційної діяльності, з провадженням екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій, з випуском конкурентоспроможних товарів та послуг.

Таблиця 1. Вихідні дані для визначення показників процесу кластеризації економіки регіонів

Регіон	Кількість суб'єктів господарювання	Кількість кластерних утворень	Кількість суб'єктів господарювання, що входять в кластер	Рівень кластеризації	Ранжування	Коефіцієнт інтегративності процесу кластеризації	Ранжування
АР Крим	55469	5	387	0,00009	2	0,006977	2
Вінницька	32507	2	150	0,00006	2	0,004614	1
Волинська	20468	3	147	0,00015	3	0,007182	2
Дніпропетровська	104084	2	857	0,00002	1	0,008234	3
Донецька	96249	2	644	0,00002	1	0,006691	2
Житомирська	26147	1	82	0,00004	1	0,003136	1
Закарпатська	21339	2	146	0,00009	2	0,006842	2
Запорізька	49534	3	263	0,00006	2	0,005309	2
Івано-Франківська	25306	2	248	0,00008	2	0,0098	3
Київська	53760	2	352	0,00004	1	0,006548	2
Кіровоградська	24941	1	102	0,00004	1	0,00409	1
Луганська	45936	2	190	0,00004	1	0,004136	3
Львівська	67376	3	267	0,00004	1	0,003963	3
Миколаївська	40453	5	199	0,00012	3	0,004919	1
Одеська	78782	4	357	0,00005	2	0,004531	2
Полтавська	37463	2	122	0,00005	2	0,003257	1
Рівненська	20436	2	132	0,00010	3	0,006459	2
Сумська	24178	2	143	0,00008	2	0,005914	2
Тернопільська	22125	2	151	0,00009	2	0,006825	2
Харківська	77297	4	645	0,00005	2	0,008344	3
Херсонська	30780	3	203	0,00010	3	0,006595	2
Хмельницька	27968	4	359	0,00014	3	0,012836	3
Черкаська	28963	2	118	0,00007	2	0,004074	1
Чернівецька	17637	2	97	0,00011	3	0,0055	2
Чернігівська	20124	1	58	0,00005	2	0,002882	1
м. Київ	259302	4	8697	0,00002	1	0,03354	3
м. Севастополь	15183	7	189	0,00046	3	0,012448	3

* Складено і розраховано за даними Державної служби статистики України

Рис. 3. Групування регіонів України за рівнем коефіцієнта кластеризації

Рис. 4. Групування регіонів України за рівнем коефіцієнта інтегративності

Проаналізувавши групування регіонів за рівнем коефіцієнта кластеризації можемо сказати, що високий рівень кластеризації мають: Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Миколаївська, Херсонська області та м. Севастополь, що свідчить про значний економічний потенціал цих територій в процесах кластеризації.

Щодо коефіцієнта інтегративності, то найвищий рівень мають Львівська, Івано-Франківська, Хмельницька, Харківська, Луганська, Дніпропетровська області, м. Київ та м. Севастополь, що говорить про високу частку підприємств, які задіяні в процесі кластеризації вказаних територій та потенційні можливості їх подальшого соціально-економічного розвитку.

Висновок. Проведені соціально-економічні дослідження в галузі кластеризації економіки регіону дозволили визначити реальний стан процесів кластеризації, готовність суб'єктів господарювання різних форм власності до створення прогресивних організаційно-економічних структур – кластерів як у виробничій, так і невиробничій сферах. Як показали кластерні дослідження у розрізі регіонів, особливості їх територіального розташування, специфіка економіки регіонів, їх виробнича спеціалізація, характер економічних зв'язків на регіональному, та національному рівнях, суттєво впливають на результативність процесу кластеризації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Буркинський Б.В.* Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження): монографія / За ред. Б.В. Буркинського, В.М. Лисюка. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2008. – 321 с.
2. *Варналій З.С.* Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [Монографія] / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. *Войнарченко М.П.* Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / Войнарченко М. П. // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій. – К.: Спілка економістів України. – 2001. – С.25-33.
4. *Захарченко В.И.* Кластерная форма территориально-производственной организации. Ч.1: Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. – Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 122 с.
5. *Захарченко В.И.* Кластерная форма территориально-производственной организации: Ч.2. Повышение региональной конкурентоспособности на основе кластерного подхода / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. – Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 236 с.
6. *Захарченко В.И.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України : [Монографія] / В.И. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 547 с.
7. *Портер Е.* Майкл. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / Майкл Е. Портер; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
8. *Соколенко С.И.* Кластеры в глобальной экономике / С.И. Соколенко. – К.: Логос, 2004. – 848 с.
9. *Enright M.* Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. Working Paper Institute of Economic Policy and Business Strategy /Competitiveness Program University of Hong Kong and the Competitiveness Institute Barcelona. – Barcelona, Spain, 2000. – 201 p.
10. *Rosenfeld S.* Industrial Strength Strategies: Regional Business Clusters and Public Policy / S. Rosenfeld. – Washington: Aspen Institute, 1995. – 486 p.